In mijn mouw de zee

De Chinese handelspost in Nagasaki in de 17e-19e eeuw, zoals beschreven in vijf contemporaine Chinese, Japanse en westerse verslagen

Andere uitgaven van Piet Rombouts:

Dee Goong An second part: Governor Dee defies the empress
(Translation of chapters 31-64 from 武則天四大奇案, also known as 狄公案)

Judge Dee and the Courtesan
(Two Judge Dee stories)

Een onbeduidend verhaal van een lentedroom
(Een Chinees verhaal uit de Ming dynastie)

Het bezoek van de censor
(Een rechter Tie verhaal)

Bronnen van illustraties in de rechter Tie romans
– Judge Dee illustrations and their sources

Vierentwintig zaken van rechter Lan
(De strijd van een magistraat tegen criminaliteit in het Chinese keizerrijk, een vertaling van *Rechtszaken van de heer van Luzhou* 鹿洲公案 door Lan Dingyuan [藍鼎元, 1680-1733])

Rechter Tie en de courtisane
(Een rechter Tie verhaal)

Het gevecht om de vlecht
(De machtsgreep van de Mantsjoes en de pacificatie van de regio langs de Lange Rivier in 1645)

Rechter Tie en de abt
(Een rechter Tie verhaal)

De taoïst van Nanking
(Een selectie van anekdotes uit *Een buidel vol wijsheden* 智囊全集 door Feng Menglong [馮夢龍, 1574-1646])

Bizar bedrog
(Een selectie van verhalen uit *Geïllustreerde wonderbaarlijke verhalen van de kunst van bedrog* 繪圖騙術奇談 door Lei Jin [雷瑨, 1871-1941])

Van griezels, demonen en schimmen
(Verhalen uit het oude China van wonderbaarlijke gebeurtenissen)

Gesprekken bij het groene traliewerk
(Een selectie van verhalen en anekdotes uit *Hoogstaande gesprekken bij het groene traliewerk* 青琱高議 door Liu Fu 劉斧 uit de 11de eeuw)

Verhalen bij het snuiten van de lamp
(een selectie van korte verhalen uit drie bundels uit de Ming-dynastie door Qu You (瞿佑), Li Changqi (李昌祺) en Shao Jingzhan (邵景詹)

Twistgesprek tussen bloemen en vogels, en vier andere twistgesprekken.
(Vijf teksten van Deng Zhimo (鄧志謨) uit circa 1620-1630.

In mijn mouw de zee

De Chinese handelspost in Nagasaki in de 17e-19e eeuw, zoals beschreven in vijf contemporaine Chinese, Japanse en westerse verslagen

Verslag van de zee in mijn mouw
(*Xiu Hai Bian* 袖海編)
door Wang Peng, uit 1764.

Optekeningen over Nagasaki
(*Changqi Ji Wen* 長崎記聞)
door Tong Hua, uit 1735.

The history of Japan
door Engelbert Kaempfer, uit 1727.

Travels through Europe, Africa and Asia
door Charles Peter Thunberg, uit 1795.

Geïllustreerde beschrijving van befaamde plaatsen in Nagasaki
(ながさきめいしょうずえ長崎名勝圖繪)
door Nigita Yugi (饒田喻義), uit circa 1820.

Samenstelling en vertaling door Piet Rombouts

Eerste druk : november 2026

© Nederlandse tekst: Piet Rombouts, 2026
Illustratie 1 en 2 © Tuttle Publishing
Illustratie 3 t/m 18 © Bunken-sha
Binnenwerk en omslagontwerp: Sander Hendriks / Ongerijmd
Uitgegeven via Brave New Books

e-mail: parombouts@yahoo.com

ISBN: 978 94 655 4635 3

Inhoudsopgave

Inleiding 7
Opmerking bij de teksten in hoofdstuk 1 t/m 5 17
Maten en geldeenheden 17
Illustraties 17

1. **In mijn mouw de zee** (*Xiu Hai Bian* 袖海編) 49
door Wang Peng, uit 1764

2. **Optekeningen over Nagasaki** (*Changqi Ji Wen* 長崎記聞) 75
door Tong Hua, uit 1735.

3. **The history of Japan** 89
door de Duitser Engelbert Kaempfer, uit 1727

4. **Travels through Europe, Africa and Asia** 99
door de Zweed Charles Peter Thunberg, uit 1795

5. **Geïllustreerde beschrijving van befaamde plaatsen in Nagasaki** (ながさきめいしょうずえ長崎名勝圖繪) 103
door Nigita Yugi (饒田喻義), circa 1820

Appendix A. Chinese tekst van *Xiu Hai Bian* 袖海編 161
Appendix B. Chinese tekst van *Changqi Ji Wen* 長崎記聞 167
Appendix C. Japanse tekst van ながさきめいしょうずえ
長崎名勝圖繪 171

Gebruikte tekstuitgaven 187
Geraadpleegde literatuur 188

Inleiding

Dat zich in vroeger tijden op het kunstmatige eilandje Deshima, in de baai van Nagasaki, een Nederlandse handelspost bevond, is bij een klein publiek in Nederland bekend. Namen als 'Deshima' , 'von Siebold' en, in mindere mate, 'Rangaku' vinden weerklank onder de bezoekers die de treden van het SieboldHuis in Leiden oplopen. Veel minder bekend is dat op bijna een steenworp afstand van Deshima een Chinese handelspost was gevestigd. Deze post was in oppervlakte, personeelsbezetting en handelsvolume (aanzienlijk) groter dan de Nederlandse. Via deze Chinese post kwamen behalve handelaren ook vluchtelingen, monniken en kunstenaars uit China Japan binnen, en zij lieten hun sporen na in het religieuze en culturele leven in Japan. Robert van Gulik schreef hierover:

> *"…the Dutch factory (蘭館 Oranda-yashiki) and the Chinese factory (唐人館 Tōjin-yashiki) became a kind of Mecca to contemporary Japanese from all over the country who were eager to obtain first-hand information on Western science or Chinese culture. The small Chinese colony of merchants with its sprinkling of mediocre artists and scholars exercised a disproportionately influence on cultural life in the Japan of the Tokugawa period*[1]*."*

Voor 1688 konden de Chinezen vrij leven in Nagasaki. In dat jaar, in antwoord op het enkele jaren eerder opgeheven Chinese verbod op de zeehandel en bijgevolg het sterk toegenomen volume van de Chinese handel (193 Chinese schepen in 1688) en het grote aantal Chinese bezoekers (ongeveer vijftig zeelui per schip, dus bijna 10,000 personen in 1688), alsmede om het hoofd te bieden aan de toegenomen smokkel van Chinese waar, werd in dat jaar begonnen met de bouw van de "Chinese Factorij" op de plek van een vroegere tuin met medicinale planten. Het jaar daarop kon de handelspost bewoond worden. De handelspost was in feite een ommuurde Chinese wijk, in het Chinees

1 Zie de observaties van R.H. van Gulik over de Chinese handelspost in Nagasaki in *Chinese pictorial art as viewed by the connoisseur* (Rome, 1958, p. 406-408). Voor de invloed van Chinese monniken op het religieuze leven in Japan, zie het artikel van Van Gulik "The life and works of the monk Donggao", geschreven in 1941 maar gepubliceerd in 2024 in *T'oung Pao*, vol. CX fasc. 3-4, p. 434-486.

genaamd 唐人館 Tangren Guan, in het Japans 唐人屋敷 Tōjin-yashiki. Hier waren de Chinezen gebonden aan vele beperkingen die ook voor de Nederlanders op Deshima golden, zoals zal blijken uit de teksten in dit boek.

De omvang van deze wijk was 26,500 m^2 (andere bronnen geven 22,480 m^2) en werd later vergroot tot 31,070 m^2. The lengte was 250 meter, de breedte 140 meter.[2] De wijk was omringd door een muur van aarde en tegels, vervolgens door strook lege grond met daarin een gracht, deels gevuld met water en deels droog, met daaromheen een bamboe hekwerk. Zes wachtershuisjes waren rondom opgesteld, met nog een zevende bij de binnenste poort. De Chinese handelaren en zeelui moesten in deze post verblijven.

In 1702 werd er op Shinchi (新地), een rechthoekig kunstmatig eilandje gelegen tussen de nieuwe Chinese handelspost en de Hollandse handelspost op Deshima, een goederenopslagplaats ingericht, waar de goederen van de Chinese handelaars werden opgeslagen. Dit eilandje was met twee bruggen met het vasteland verbonden. De goederen werden vanaf de op enige afstand in de baai geankerde Chinese jonken overgeladen op kleinere schepen en via de Waterpoort naar de opslagplaats op Shinchi gebracht. Daar vond de inspectie van de door de Chinezen aangevoerde goederen en boeken plaats. Via een van de twee bruggen, waarvan eentje rechtstreeks naar de Chinese handelspost voerde, konden de goederen van het eilandje naar de vaste wal overgebracht worden.

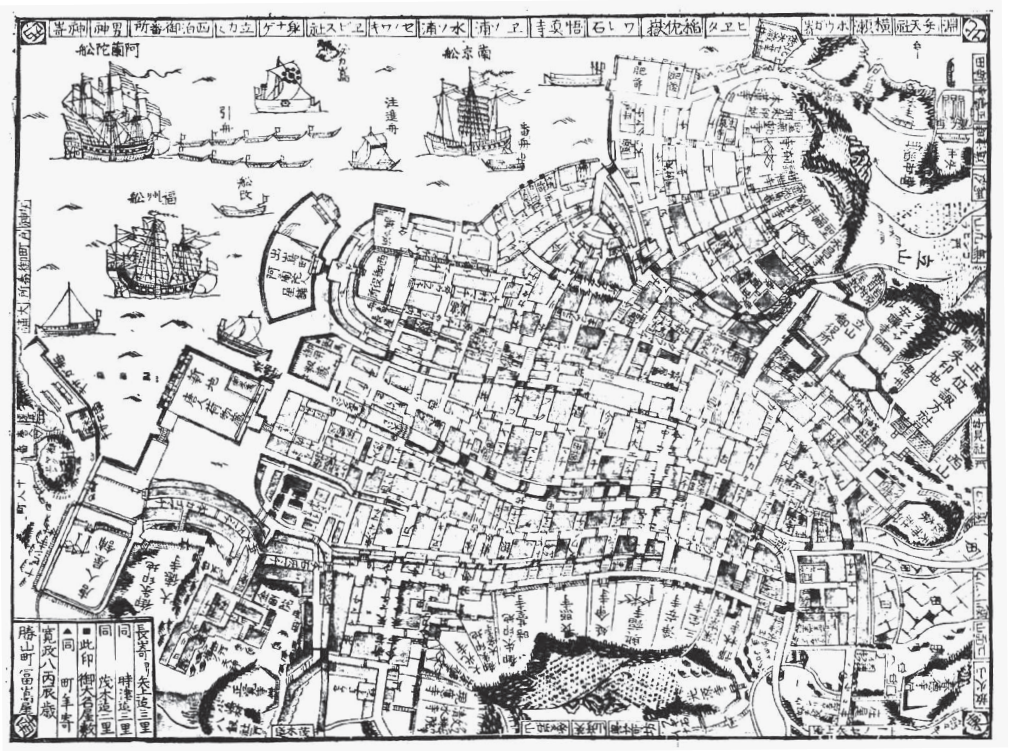
De ingang tot de Chinese handelspost bestond uit een buitenpoort (*Dai-mon*) die toegang gaf tot een binnenplaats. Deze poort, met een diepte van bijna 6 meter, was gelegen aan de noordzijde en gaf zicht op de haven en baai. Aan de drie andere zijden was de wijk ingeklemd tussen bergen. Aan de overzijde van de binnenplaats was een tweede poort (*Ni-no-mon*), die toegang gaf tot het

2 Ter vergelijking, de Nederlandse handelspost op het vlakbij gelegen waaiervormige eilandje Deshima had een lengte van 233 aan de zeezijde resp. 190 meter aan de landzijde, en een breedte van 70 meter, met een omtrek van circa 560 meter en een oppervlakte van 14,880 m2. Zie Anne Sey, *Deshima* (Walburg Pers, 2025, p. 36 en p. 361, noot 5). Toen Hollandse handelslui rond de Chinese handelspost liepen schatten zij die drie zo groot als Deshima (*Deshima*, p. 171). Bovendien stonden de Chinese pakhuizen sinds 1702 op een andere locatie, het eilandje Shinchi, dat iets kleiner was dan Deshima.

leefgebied van de Chinezen. Deze poort mochten de Japanners niet doorgaan, behalve courtisanes en ambtenaren van de lokale overheid. De oppervlakte van de binnenplaats tussen de twee poorten besloeg ongeveer 2000 m^2. Hier hielden de Chinese tolken en ambtenaren kantoor; een groot aantal Japanners hadden de taak toezicht te houden en allerlei diensten te verlenen aan de Chinese handelaren. Japanse handelaren konden een vergunning verkrijgen in de binnenplaats stalletjes op te zetten en de Chinese handelaren hun waren voor het dagelijkse leven aan te bieden, zoals vis, groenten, brandhout, kippen, keramiek, lakwerk, paraplus, papier, tofu, ijzerwaren. Ook bevonden zich hier een wachtershuisje en een gevangenis.

De Chinezen leefden in huizen achter de tweede poort. De huizen hadden een verdieping; op de begane grond verbleven de gewone zeelui, op de verdieping de handelaren en senior bootslieden. Na een grote brand in 1784 werd alles herbouwd in Chinese stijl, inclusief drie grotere Chinese tempels. Verder waren er in dit gedeelte ook nog een waterput, een badhuis en tientallen winkels. De drie grote tempels of schrijnen waren de Guanyin tempel (*Kannon-dō* 観音堂, eerst opgericht in 1737), de tempel voor de zeegodin Mazu (*Tenko-dō* 天后堂, opgericht in 1736) en de tempel voor de Aardegod (*Dojin-dō* 土神堂, opgericht in 1691). De tempels zijn sindsdien meermaals herbouwd en bestaan ook nu nog. In een apart gebouw, de Reikon (靈魂) Hal, werden de doodskisten van overleden scheepseigenaren of zeelui geplaatst tot zij terug naar China konden worden vervoerd.

Het aantal zeelui en handelaren dat in de handelspost vertoefde kon oplopen tot ongeveer tweeduizend. De handelaren, afkomstig uit verschillende regio's in China, woonden daar op eigen titel en waren niet door de Chinese overheid uitgezonden, zoals de Nederlanders op Deshima die door de VOC waren uitgezonden. Er was geen Chinees 'opperhoofd' die dagregisters bijhield, zoals op Deshima.

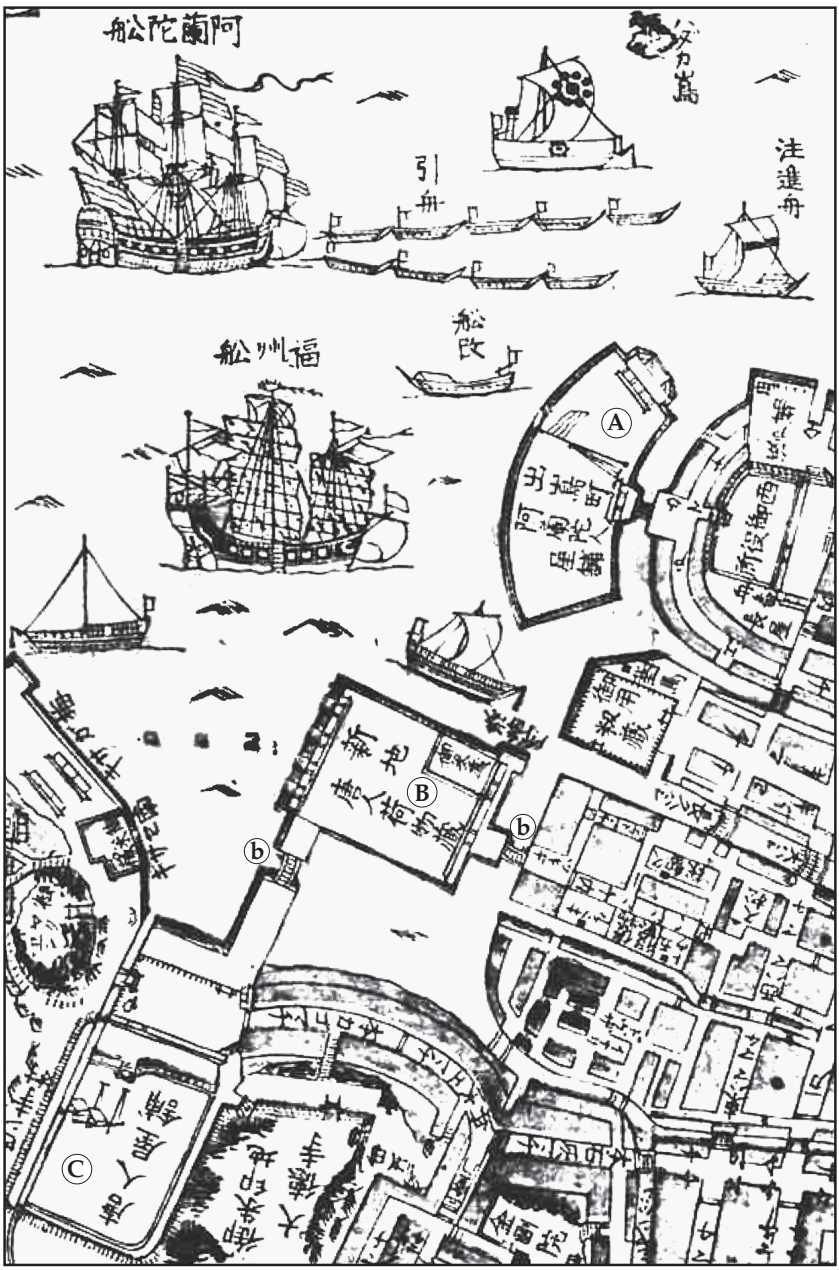

Illustratie 1: Overzichtskaart van Nagasaki

Nagasaki

In de baai ligt het waaiervormige eilandje Deshima met daarop de Nederlands handelspost (阿蘭陀人屋鋪). Links daarvan is een rechthoekig eilandje, genaamd Shinchi (新地) waarop de Chinese goederenopslag (唐人荷物藏) is gevestigd. Dit eilandje is met twee bruggen met het vasteland verbonden. De brug aan de linkerzijde leidt na een korte afstand tot de grotendeels rechthoekige Chinese handelspost (唐人屋鋪).

Houtblok prent gepubliceerd door Toyoshiyama, gedateerd achtste jaar van Kwansei periode (1796). Dit is prent no. 34 in A collection of Nagasaki colour prints and paintings: the influence of Chinese and European art on that of Japan, *by N.H.N. Mody, Rutland Vt., Tuttle 1979.*

Illustratie 1 (detail):

A. Nederlands handelspost (阿蘭陀人屋鋪)
B. Het eilandje Shinchi (新地)
b. Brugverbinding met het vaste land
C. Chinese handelspost (唐人屋鋪).

De Chinese handelspost

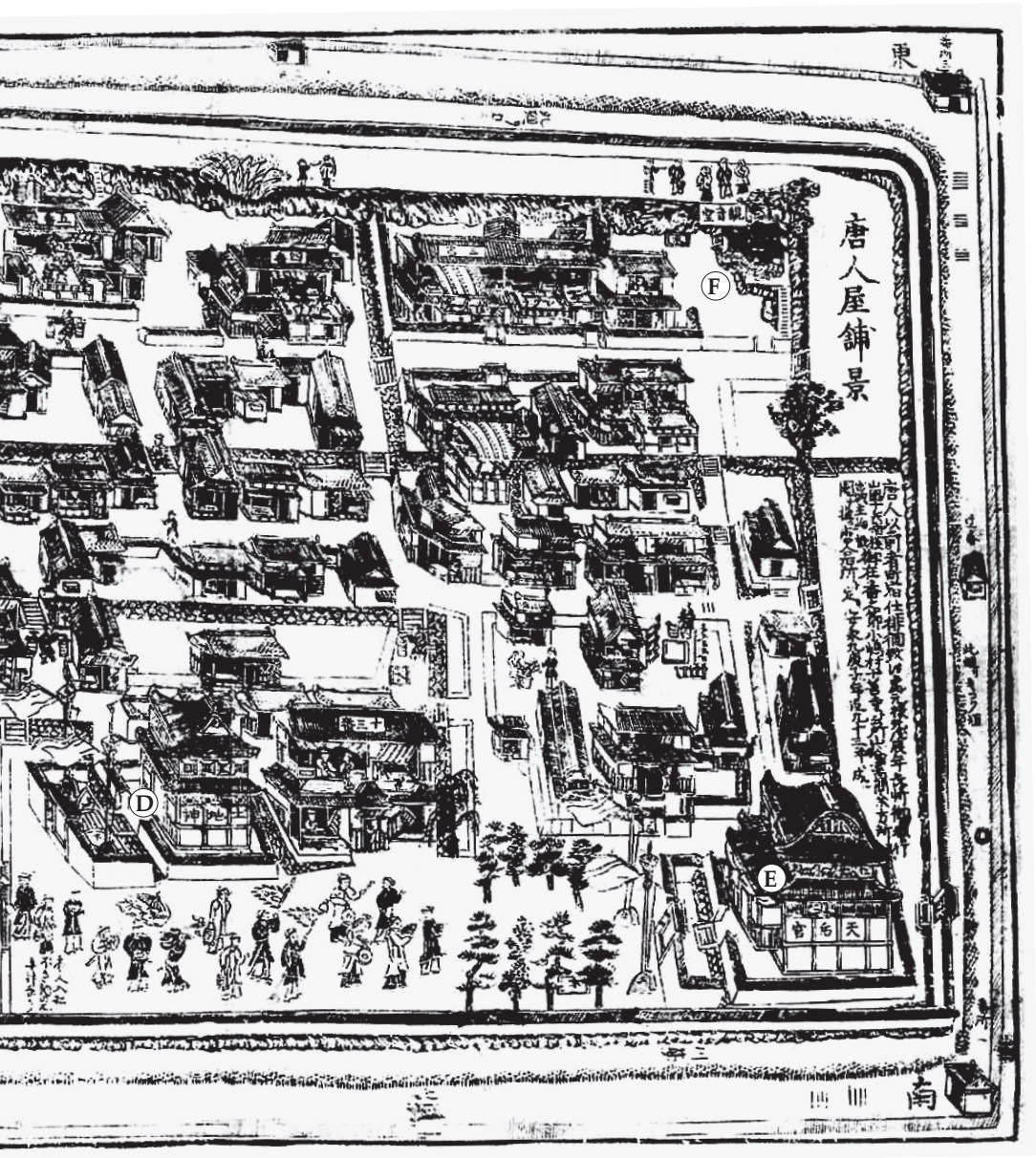
Linksonder is de eerste poort (*Dai-mon* 大門). In het binnenhof is de werkkamer voor de Japanse toezichthouder (乙名部屋). Daar vlakbij is de tweede poort (*Ni-no-mon* 二の門). Daarachter zijn de drie genoemde tempels: tempel voor de Aardgod (土神堂); rechtsonder is de tempel voor de zeegodin Mazu (天后宮) en rechtsboven is de tempel voor Guanyin (觀音堂).

Houtblok prent gepubliceerd door Toyoshiyama Bunjiemon (豊嶋屋文治右衛門), negende jaar van de An-ei periode (1780). Prent no. 33 in bovengenoemd boek. De naam en het adres van de uitgever zijn afgedrukt in de linkerbenedenhoek van beide prenten: Toyoshimaya Bunjiemon, Katsuyamachō, Nagasaki.

Aan de rechterzijde staat geschreven:

"Aanvankelijk woonden de Chinezen in de gewone stad Nagasaki en waren zij vrij zich in alle delen van de stad te verplaatsen. In het eerste jaar van de Genroku-periode [1688], toen Yamaoka Jubei gouverneur was en Miyagi Shume vicegouverneur van Nagasaki, werd besloten dat de Chinezen moesten wonen in huizen die waren gebouwd in de vallei die bekendstaat als Kojima Juzenji, met een oppervlakte van 100 vierkante ken. Zij bleven daar 93 jaar wonen, tot het negende jaar van de An'ei-periode [1780]."

Illustratie 2: Overzichtskaart van de Chinese handelspost

A. Hoofdpoort (*Dai-mon* 大門)
B. Werkkamer Japanse toezichthouder (乙名部屋)
C. Tweede poort (*Ni-no-mon* 二の門)
D. Tempel Aardgod (土神堂)
E. Tempel zeegodin Mazu (天后宮)
F. Tempel Guanyin (觀音堂)

Zoals al gezegd, binnen het handelskwartier stonden de activiteiten van de Chinese handelaren onder streng toezicht. Zodra zij in Nagasaki arriveerden, moesten zij gezamenlijk in dit kwartier verblijven en mochten niet zonder toestemming naar buiten gaan. Wanneer zij een overheidsinstantie wilden bezoeken of een godheid in van de vele tempels in de stad wilden vereren, moesten zij dit vooraf melden aan een tolk. De tolk bracht vervolgens de betrokken ambtenaren op de hoogte, waarna een datum en het aantal deelnemers werden vastgesteld. Op de afgesproken dag mochten zij het complex alleen verlaten onder begeleiding van Japanse functionarissen. Omdat de Chinese handelaren na aankomst feitelijk binnen het complex werden vastgehouden en het kwartier bovendien omgeven was door muren, noemden zij hun verblijfplaats beeldend een "aarden opslagplaats" (土庫) of "aarden gevangenis" (土牢). Tegelijkertijd waren ook de beperkingen voor Japanners die het kwartier wilden betreden zeer streng; behalve de aangewezen beheerders mocht niemand zonder toestemming naar binnen.

Deze handelspost was in gebruik tot rond 1850-1860. Toen meer havens in Japan werden opengesteld voor buitenlandse handel, hield de post in Nagasaki in 1868 op te bestaan.

Beschrijvingen

Er zijn twee Chinese teksten waarin het leven in deze Chinese handelspost, de handel met Japan en wetenswaardigheden over Japan worden beschreven: *In mijn mouw de zee* (袖海編 *Xiu Hai Bian*, letterlijk 'Verslag van de zee in mijn mouw', uit 1764), door Wang Peng, en *Optekeningen over Nagasaki* (長崎記聞 Changqi Ji Wen, uit 1735) door Tong Hua. Deze twee teksten zijn hier weergeven met vertaling. Schetst de beschrijving door Wang Peng een niet ongunstig beeld, wel gekleurd door een Chinees superioriteitsgevoel, het relaas van Tong Hua geeft een minder gunstig beeld. Deze twee teksten staan in hoofdstukken 1 en 2. De Chinese teksten staan in Appendix A en B.

Wang Peng (geboorte-en sterftejaar niet bekend) ging als handelaar minstens zeven of acht keer naar Nagasaki in periode 1772-1780, maar hij verwierf vooral faam als opkoper in Japan van oude in China niet meer verkrijgbare Chinese boeken die hij terugbracht naar China.

Tong Hua (1675-1739) was een ambtenaar die op diverse posten heeft gewerkt, o.a. als prefect in Suzhou (in Jiangsu provincie) in de periode 1729-1931, en later na 1736 in Fuzhou en Zhangzhou. Hij heeft Japan nooit bezocht maar veel gesproken met handelaren die op Nagasaki voerden.

Een nog vroegere beschrijving van de Chinese handel op Nagasaki is te vinden in *The history of Japan* door de Duitser Engelbert Kaempfer die in de periode 1690-1692 op Deshima verbleef. Er is ook een korte en latere beschrijving in *Travels in Europe, Africa and Asia* (vol. III *Voyage to Japan and travels in different parts of that empire in the years 1775 and 1776*) door Carl Peter Thunberg uit Zweden. Zij beiden waren in dienst van de Vereenigde Oostindische Compagnie. Deze twee teksten staan in de hoofdstukken 3 en 4.

Er is een uitgebreide beschrijving van de Chinese handelspost in een Japans boek met de titel *Geïllustreerde beschrijving van befaamde plaatsen in Nagasaki* (*Nagasaki meishō zue* 《長崎名勝圖繪》). Dit werk bevat tevens een aantal prenten van de Chinese handelspost en de handelsactiviteiten. De beschrijvingen gaan over de geschiedenis van de Chinese handel op Nagasaki en de leefgewoontes van de Chinese handelaren aldaar. Dit album werd samengesteld tijdens de Bunseiperiode (文政年間, 1818–1830) door de confucianistische geleerde Nigita Yugi (ook bekend als Kyōmei) (饒田喻義, 1772-1833, geleerdennaam 強明) die verbonden was aan de Nagasaki Confuciustempel. De vertaling van de relevante (zeven) teksten staat in hoofdstuk 5, de Japanse teksten in Appendix A. De illustraties in dit boek zijn van de hand van Uchihashi Kitoku (打橋喜篤). De illustraties nr. 3 t/m 18 hier opgenomen op bladzijden 17-47 zijn van zijn hand en uit dit boek afkomstig.

In de grote verzameling 小方壺齋輿地叢鈔 (“*Verzamelde geografische geschriften van de Xiaofanghu Studio*”) uit 1877 zijn 22 artikelen (waaronder *In mijn mouw de zee*) met beschrijvingen van Japan door Chinezen opgenomen. Zie het artikel van Robert van Gulik, genoemd in de inleiding bij hoofdstuk 1.

Illustraties van de Chinese handelspost.

Er zijn veel contemporaine illustraties van de Chinese handelspost. Een kleine greep hieruit omvat de hieronder genoemde boeken en schilderingen.

In *A collection of Nagasaki colour prints and paintings: the influence of Chinese and European art on that of Japan*, samengesteld door N.H.N. Mody (1875-1944), zijn behalve een keur aan prenten met betrekking tot Deshima, Hollanders en Hollandse schepen, ook veel prenten van de Chinese factorij, Chinese handelaren en Chinese schepen bijeengebracht.

In het Palace Museum (國立博物館) in Taiwan is een album getiteld *Nagasaki Trade Picture Album* 長崎貿易圖冊; zie hiervoor het artikel 東瀛華叢 - 長崎貿易圖冊中的華人住所 door Lunghsing Chu (朱龍興), die de illustraties daarin dateert uit 1736 of eerder. Een lange horizontale rolschildering "Schildering van de Chinese en Hollandse Handelsposten" 唐蘭館圖巻 (長崎唐蘭館図巻　ながさきとうらんかんずかん), toegeschreven aan Watanabe Sūseki (渡辺秀石, 1639-1707) en bewaard in Kobe City Museum, toont gebouwen en straatbeelden van de Chinese en de Nederlandse handelspost. Ook de in Nederland bekende Keiga Kawahara (1787-1860?) vervaardigde een lange rolschildering over de Chinese handelspost, bewaard in het Nagasaki Museum of History and Culture. Op een kamerscherm dat deze kunstenaar vervaardigde en dat te bezichtigen is in het Wereldmuseum in Leiden is vanaf links naar rechts de Chinese handelspost, het eilandje Shinchi en Deshima afgebeeld. In de collectie van hetzelfde museum bevinden zich onder andere een overzichtskaart van de handelspost daterend uit 1780-1800 en een kaart uit 1820-1830.[3]

3 Deze kaarten zijn te vinden onder nummer RV-2666-48 resp. RV-360-4262, op de website van het museum.

Opmerking bij de teksten in hoofdstuk 1 t/m 4

In de vertaling van de Chinese teksten zijn de opmerkingen tussen [ ] van de vertaler; opmerkingen tussen ( ) zijn van de schrijver zelf.

De spelling in de hoofdstukken 3 en 4 is zoals in de oude edities van deze boeken.

Maten en geldeenheden

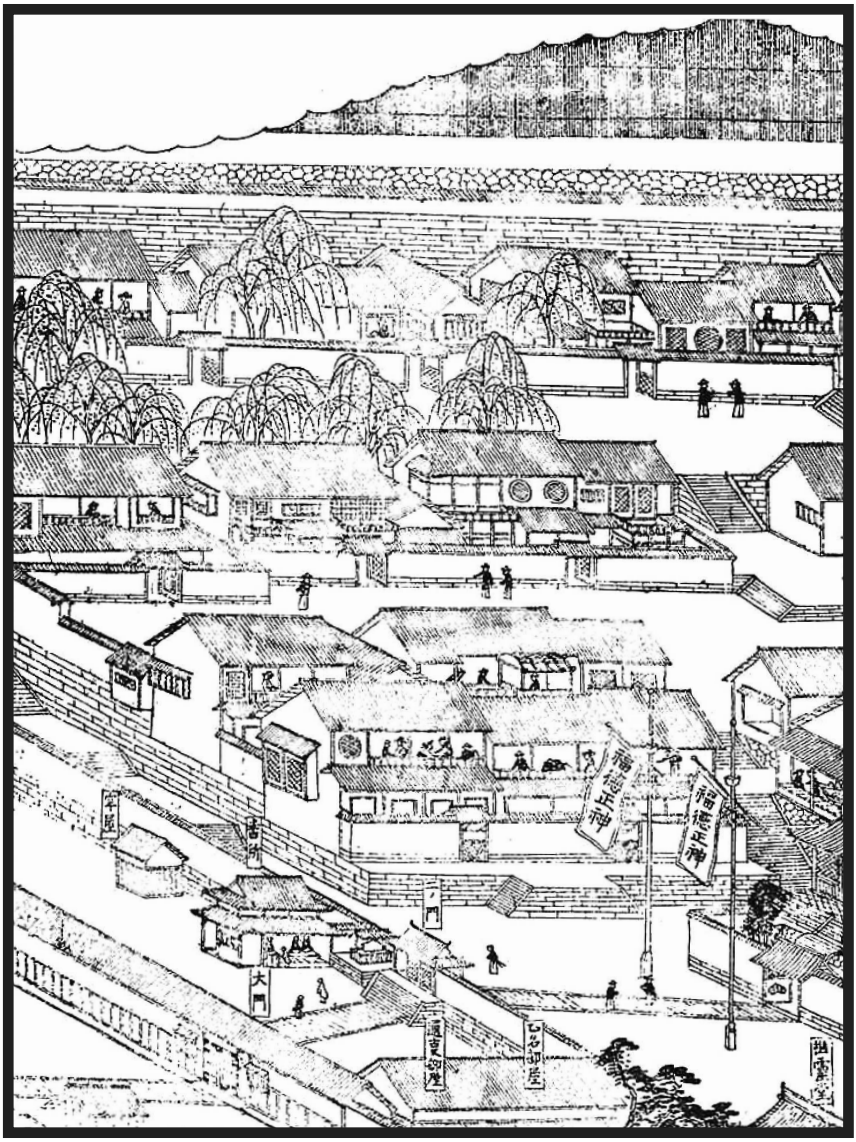
De Chinese afstandsmaat *li* (里) had een lengte van ruim zeshonderd meter. Een *zhang* (丈) is ongeveer drie meter. Een *mu* (畝) is een oppervlaktemaat van ongeveer 600 m^2.

Wat gewichtseenheden betreft, een Chinese taël (*liang* 兩) woog ongeveer 25-30 gram, een *qian* (錢) is een-tiende taël, een *fen* (分) is een-tiende *qian*. Een *jin* (斤) weegt ongeveer een pond.

In Japan waren goudstukken in omloop, van verschillende grootte en waarde.

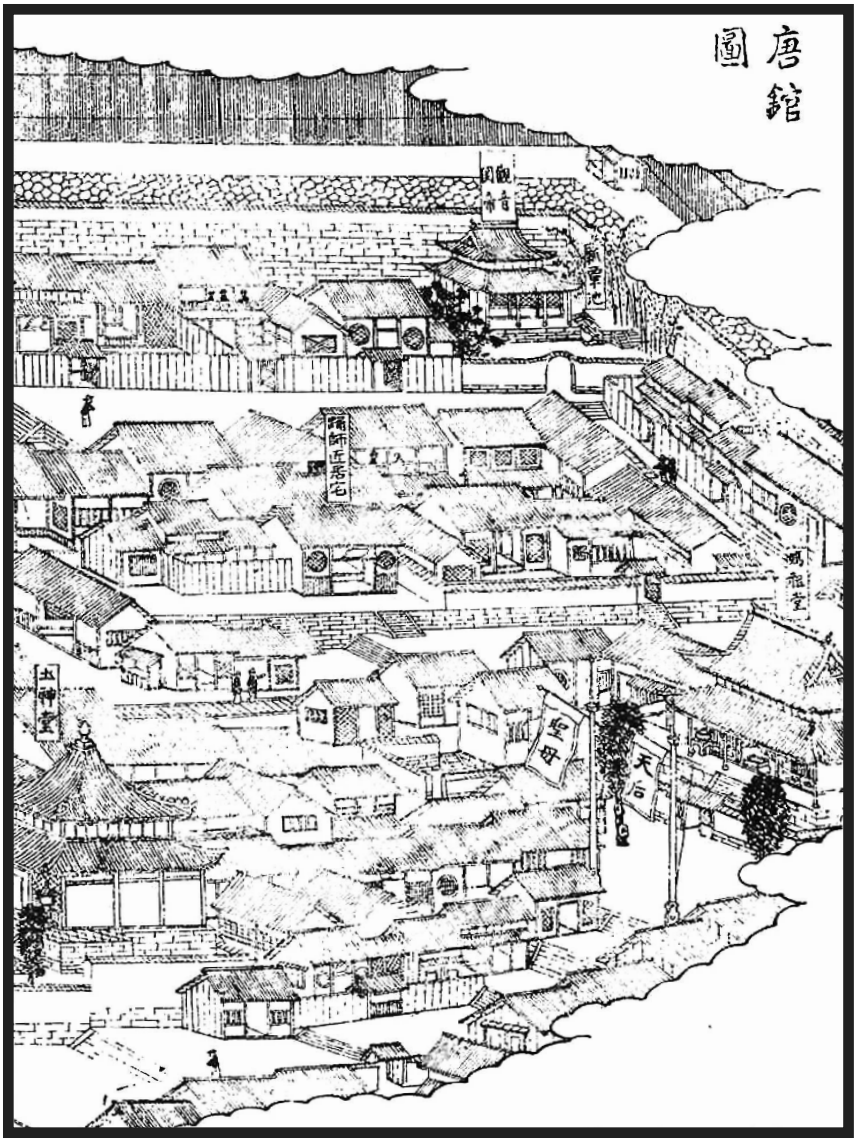
Illustraties

De hierna volgende illustraties nr. 3 tot en met nr. 18 komen uit *Geïllustreerde beschrijving van befaamde plaatsen in Nagasaki* 《長崎名勝図繪》.

(3) Overzichtskaart van de Chinese Handelpost.

Linksonder is de eerste poort (大門), daarachter ligt de binnenhof met aan de rechterzijde de werkruimtes voor de tolken en de toezichthoudende senior ambtenaar (Otana 乙名). Links staat het wachterslokaal en een stukje daarachter de gevangenis (牢屋). Naast het wachterslokaal is de tweede poort (二の門) die toegang geeft tot de eigenlijke Chinese woonwijk. Voorbij de tweede poort is de tempel voor de Aardgod (土神堂) met twee vlaggenmasten aan de voorzijde met op de

banier geschreven 福德正神 ‘De Rechtvaardige God van Welvaart en Deugd’. Ook is er een stukje dak zichtbaar van de hal waarin doodskisten van overleden zeelui en handelaren worden geplaatst, hier genaamd 幽靈堂 ‘Hal van Geesten’. Rechtsonder is de tempel voor de zeegodin Mazu (天后聖母). Rechtsboven is de tempel voor Guanyin (觀音), waar ook een altaar voor Guanyu (關羽) is ingericht. Middenin is een residentie met bijschrift 踊师近居齋 ‘dansmeester Kinkyosai’.